

МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ДІТЕЙ ПІД ЧАС ВІЙНИ

ОРТИНСЬКА Наталія - доктор юридичних наук, професор кафедри теорії права і конституціоналізму Інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5061-5340>

УДК 340.12: 342.726

DOI 10.32782/EP.2022.3.1

У статті досліджено проблему забезпечення прав дітей під час збройного конфлікту. Констатовано, що діти є особливо чутливою складовою сучасного суспільства, оскільки є ще не сформованими фізично та психічно і у зв'язку із цим потребують особливого ставлення до себе з боку держави. Права дітей є особливим надбанням людства, що поступово викристалізувались під час формування основних правових інститутів. Акцентовано, що збройні конфлікти завжди створюють умови під час, яких забезпечення прав дітей є складним завданням. Після повномасштабного вторгнення величезна кількість дітей зазнала порушень власних прав. Зосереджено особливу увагу на дітях, що були завербовані та використовувалися ворогом для виконання завдань. Проаналізовано проблеми забезпечення прав дітей-біженців.

Ключові слова: збройний конфлікт, права людини, права дитини, дитина-біженець, вербування, військовий злочин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Досліджуваній проблематиці присвячено багато праць, зокрема таких вітчизняних науковців, як: О. Бандурка, А. Волощук, О. Джужа, Н. Лесько, Н. Крестовська, Т. Михайліна, О. Турченко, В. Репецький, Н. Степаненко, Г. Христова, М. Сасол, І. Щebetун, Х. Ярмакі.

Діти є особливо чутливою складовою сучасного суспільства, вони потребують особливої опіки з боку держави, задля забез-

печення реалізації їхніх прав. У сучасній правовій державі особливої уваги приділяється ціннісним та комплексним підходам до особистості, їхньому гармонійному росту та розвитку, забезпеченню належного рівня освіти, сприянні у соціалізації та підтримання морально-національних та сімейних цінностей. Права дітей займають особливе місце в сучасних правових державах, що сповідують європейські цінності.

Діти є незахищеною категорією суб'єктів, що потребують допомоги батьків (опікунів) для реалізації прав, що надані їм державою. Гарантії прав дітей – це інструментарій, що дозволяє реалізувати права та свободи дитини. Прийнято виокремлювати політичні гарантії, соціально-економічні та юридичні.

Права дитини – це загальноцивілізаційні цінності, що виражають найістотніші можливості особи, що реалізуються в певних історико-соціальних умовах, від народження і до повноліття: на зростання і гармонійний розвиток, реалізацію власної особистості в інтересах суспільства відповідно до звичаїв та традицій народу, досягнень національної та світової культури.

У сьогоднішній день, на жаль, ми зіштовхнулись із тим, що норми міжнародного законодавства набули лише декларативного характеру, оскільки вже вісім років в Україні триває війна, а 24 лютого 2022 року після повномасштабного вторгнення кожна дитина в нашій державі постраждала від цього жахливого явища. Можливо констатувати, що

майже всі права дитини були грубо порушені, адже ворог, не дотримуючись Женевських конвенцій, завдає ударів по цивільному населенню. І невинні діти гинуть у цій страшній війні. Згідно із статистичними даними «станом на ранок 22 червня 2022 року більше ніж 916 дітей постраждали в Україні внаслідок повномасштабної збройної агресії Російської Федерації. За офіційною інформацією ювенальних прокурорів 324 дитини загинуло та понад 592 поранено, повідомляє офіс генпрокурора. Найбільше постраждало дітей у Донецькій області – 307, Харківській – 175, Київській – 116, Чернігівській – 68, Луганській – 54, Херсонській – 52, Миколаївській – 48, Запорізькій – 30, Сумській – 17» [1].

Основоположне та невід’ємне право дитини на життя сьогодні перебуває під постійною загрозою. Серед великої кількості міжнародних документів, що декларують права дітей одиниці регулюють питання прав дітей під час збройного конфлікту, що ускладнює шляхи подолання тих викликів, що маємо у сьогоднішні.

Як влучно зазначають науковці І.С. Щербетун та Т.В. Михайліна, «що забезпечити безумовну реалізацію чинних норм у зоні збройних конфліктів досить складно, а то й взагалі неможливо, враховуючи конкретні обставини на територіях, де державні органи України тимчасово не здійснюють або здійснюють не в повному обсязі свої повноваження. Для ефективного виконання обов’язків щодо дітей, які перебувають у зоні воєнних дій, доцільно розширити співпрацю держави з відповідними неурядовими організаціями та іншими складовими частинами громадянського суспільства та сприяти їм у проведенні відповідної діяльності» [2, с. 35-36].

Тривожною видається ситуація, що ворог активно втягує (вербує) дітей до збройного конфлікту для виконання певних завдань (коригування вогню, здачі позицій техніки ЗСУ), обіцяючи фінансову винагороду, хоча це прямо заборонено статтею 4 Факультативного протоколу до Конвенції ООН про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах, ратифікованого Верховною Радою України від 23. 06. 2004

«Збройні групи, відмінні від збройних сил держави, за жодних обставин не повинні вербувати або використовувати у військових діях осіб, які не досягли 18-річного віку» [3]. Окрім того, такі дії заборонені ст. 21 «Про охорону дитинства», де зазначено, що «всі форми рабства або практика, подібна до рабства, зокрема, продаж дітей та торгівля ними, боргова залежність, а також примусова чи обов’язкова праця, включаючи примусове чи обов’язкове вербування дітей для використання їх у збройних конфліктах» [4].

Попри те, що участь дітей у збройних конфліктах є грубим порушенням прав дитини та є військовим злочином відповідно до Римського статуту Міжнародного кримінального суду «з початком війни на сході десятки українських дітей взяли участь у збройному конфлікті по обидва боки фронту. Вони стояли на блокпостах, допомагали розвідці, йшли у бій зі зброєю у руках: виконували недитячі завдання і були там, де їм заборонено знаходитись. Деякі з них так і не повернулися додому» [5].- На жаль, станом на сьогодні складно уявити, скільки дітей було завербовано, які використовувались як шпигуни та задіяні у збройний конфлікт після повномасштабного вторгнення ворога.

Здавалося б, діти, яких вивезли за кордон тікаючи від війни в Україні мали б бути в цілковитій безпеці разом з рідними, однак, на жаль, існує прецедент [6, 7], коли матері не віддавали дитину, оскільки органи влади Республіки Італії «не вірять», що саме вона є її матір’ю, бо дитина в’їхала в країну з бабусяю, попри те, що всі міжнародні документи наголошують на важливості воз’єднання дитини із своєю сім’єю, «коли бабуся приїхала на Сицилію, квестура (міграційна служба) не признала жінку опікуном, бо українське “не документ для них”, та призначили свого. Упродовж 4 місяців мама намагалася довести, що бабуся рідна». Після судової тяганини матір врешті-решт таки визнали, однак рішенням суду заборонили покидати монастир, у якому проживає дитина.

Важливим видається на міжнародному рівні напрацювати механізми взаємодії держав щодо дітей-біженців, оскільки їхній правовий статус «змінюється, бо вони не

отримують належного захисту прав і свобод від держави, з якою перебувають у постійному правовому зв'язку. Тому інша держава повинна взяти на себе обов'язки забезпечення й гарантування мінімальних стандартів прав людини. Для неповнолітніх це, насамперед, проявляється через соціальну сферу. Неповнолітні потребують гарантування безпеки, фізичних та економічних прав, зокрема права на життя, медичне забезпечення, гідний рівень життя, на житло і харчування» [8, с. 110]. Можливо виділити основні міжнародні проблеми забезпечення прав дітей-біженців: первинні (харчування та медична допомога, убезпечення від будь-якого виду насильства), освітніх (організація освіти), проблеми возз'єднання із сім'єю, питання усиновлення та опіки.

Дослідниця Н. Лесько, предметно досліджуючи проблему насильства дітей під час воєнних дій та збройних конфліктів, слушно зазначає, що, «незважаючи на дію багатьох міжнародно-правових актів, діти продовжують залучатися до воєнних дій та збройних конфліктів в усьому світі. Діти стають не тільки жертвами, але й особами, які самі вчиняють насильство. Дітей перетворюють на засіб ведення війни, систематично вербують у військові формування або викрадають, щоб перетворити в дітей-солдатів. Тому для вирішення цієї глобальної проблеми міжнародній спільноті необхідно посилити заходи, спрямовані проти участі дітей у збройних конфліктах через посилення санкцій щодо держав, які порушують права дітей» [9, с. 201]. У березні 2022 року урядом був створений координаційний штаб для захисту прав дітей в умовах воєнного стану задля координування роботи центральних та місцевих органів влади щодо евакуації дітей із вразливих категорій, забезпечення потреб переміщених дітей та забезпечення їхніх прав під час воєнного стану. Штаб активно займається проблемними питаннями дітей, що евакуйовані за кордон, роботою із консульськими установами України, спрощенню процедури встановлення опіки та піклування, усиновлення, тимчасового влаштування дітей, що залишилися без батьківського піклування.

Висновки

Діти є особливими учасниками суспільних відносин і в силу своєї фізичної та психічної незрілості потребують посиленого захисту своїх прав та інтересів з боку держави. У зв'язку із війною на території України тисячі дітей зазнали порушення їхніх основоположних прав, що спонукає до активних дій з боку як нашої держави, так і міжнародної спільноти задля подолання існуючої кризи. Вважаємо, що необхідно налагодити співпрацю між державами, що стали притулком для дітей-біженців задля ефективної реалізації декларованих міжнародною спільнотою прав дитини. Попри те, що Україна ратифікувала основні міжнародно-правові акти щодо захисту дітей, постраждалих у військових конфліктах, їхня реалізація все ще залишається складним завданням сьогодення.

Література

1. В Україні за добу отримали поранення п'ятеро дітей, одна дитина загинула. ОНОВЛЕНО. URL: <https://medicine.rayon.in.ua/news/498198-v-rosiysko-ukrainskiy-viyini-zaginulo-shchonaaymenshe-108-ditey>
2. Щебетун І.С. Міхайліна Т.В. Захист прав дітей на окупованих територіях: міжнародний досвід та українські реалії. *Політичне життя*. №2. 2019. С. 33-37.
3. Про ратифікацію Факультативного протоколу до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах : Закон України від 23 червня 2004 р. No 1845-IV URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_795
4. Про охорону дитинства: Закон України від 25.04.21 №2402- III. *Відомості Верховної Ради*. 2001. №30. Ст.142.
5. LB.ua. Мамо, я солдат. URL: https://rus.lb.ua/society/2017/05/23/366193_mamo_soldat.html
6. Катя Осадча: В Італії – скандал. Влада забрала у українки-біженки доньку URL: <https://kp.ua/ua/amp/a653637-katja-osadchav-italiji-skandal-vlada-zabrala-u-ukrajinki-bizhenki-donku>
7. Новини Чернігів. Живуть у монастирі та бояться виходити на вулицю: в Італії матері-біженці із Северодонецька не відда-

ють доньку. URL: <https://news.chernigov.ua/post2909154>

8. Ортинська Н. В. Правовий статус неповнолітніх: теоретико-правове дослідження: дис. ... доктора юридичн. наук: спец. 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Львів, 2017. 524 с.

9. Лесько Н.В. Адміністративно-правове забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері захисту дітей від насильства та інших протиправних дій: дис. ...д-ра юрид. наук: 12.00.07. Львів, 2019. 489 с.

Ortynska Natalia

Ph. D. Professor of the Department of Theories of law and constitutionalism Psychology and Innovative Education of the National University Lviv Polytechnic University, Lviv

**PROTECTION MECHANISM
DURING WAR**

The article examines the problem of ensuring children's rights during an armed conflict. Children are a particularly sensitive part of modern society, they need special care from the state to ensure the realization of their rights. In the modern legal state, special attention is paid to valuable and complex approaches to the individual, their harmonious growth and development, ensuring the appropriate level of edu-

cation, ensuring socialization and maintaining moral, national and family values. Children's rights occupy a special place in modern legal states that adhere to European values.

Children are an unprotected category of subjects who need the help of their parents (guardians) to exercise the rights granted to them by the state. Guarantees of children's rights are tools that allow the realization of the rights and freedoms of the child. It is customary to distinguish between political, socio-economic and legal guarantees.

The rights of the child are universal civilizational values that express the most essential capabilities of a person, which are realized in certain historical and social conditions, from birth to adulthood: for growth and harmonious development, the realization of one's personality in the interests of society in accordance with the customs and traditions of the people, the achievements of the national and world culture.

A child's fundamental and inalienable right to life is under constant threat today. Among the large number of international documents declaring the rights of children, few regulate the issue of children's rights during armed conflict, which makes it difficult to overcome the challenges we face today.

Keywords: armed conflict, human rights, child rights, refugee child, recruitment, war crime.